

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

КОВАЛЬЧУК Олександр Петрович

УДК 159.9: 355.5 (477)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ
ОФІЦЕРІВ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського, Міністерство оборони України.

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент **ОСЬОДЛО Василь Ілліч**, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, начальник кафедри суспільних наук.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **ШВАЛЬ Юрій Михайлович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри соціальної роботи;

кандидат психологічних наук, доцент **ФІЛІПОВ Станіслав Олександрович**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, професор кафедри кримінального права.

Захист відбудеться “26” жовтня 2013 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.707.02 у Національному університеті цивільного захисту України за адресою: 61023 м. Харків, вул. Чернишевська, 94, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61023 м. Харків, вул. Чернишевська, 94.

Автореферат розіслано “24” вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук, доцент

В.Є. Христенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема мотивації професійної діяльності є однією з основних у психології. Актуальність цієї проблеми зумовлена вирішальним впливом мотивації на успішність військово-професійної діяльності, психологічний та функціональний стани військовослужбовця, прагнення до професійної самореалізації у військовій сфері тощо.

Проблема мотивації розглядається у триаді “мотивація – особистість – діяльність” та відіграє значущу роль у процесі формування особистості військовослужбовця, тому виявлення й аналіз особистісних детермінант поведінки, її мотиваційних ресурсів має суттєве значення для особистісно-професійного зростання офіцерів. Сенс військової служби для військовослужбовця полягає не тільки в задоволенні власних потреб та досягненні певних результатів, а ще й у самій діяльності, активності, успішності, розкритті своїх можливостей, самореалізації своїх здібностей.

В умовах реформування Збройних Сил України гостро постає питання професійної активності офіцерів-авіаторів на етапі їх первинної професіоналізації. Це зумовлено великою плінністю кадрів, необхідністю підвищення якісних показників праці офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України (ПС ЗС України). Професійна діяльність (бойова підготовка) офіцерів ПС ЗС України нерідко відбувається в екстремальних умовах, які в певних випадках характеризуються небезпекою для життя та здоров'я, і потребує від особистості високого рівня розвитку індивідуально-психологічних якостей, сформованості професійно важливих якостей, готовності до виконання завдань за призначенням тощо. Мотивація успішної професійної діяльності за таких умов є важливим елементом забезпечення виконання службових обов'язків.

Отже, актуальність обраної теми зумовлена такими необхідностями:

- встановлення особливостей прояву мотиваційних тенденцій офіцерів на етапі їх входження у професію;

- виявлення залежностей між рівнем розвитку професійної мотивації та ефективністю їх діяльності;

- вивчення різних джерел активності офіцерів, які адекватно відображаються у відповідних емпіричних індикаторах професійної діяльності та індивідуальних стратегіях професійного зростання.

Предметна сфера мотивації відображена в різноспрямованих дослідженнях природи мотивів (О.М. Леонт'єв, С.Д. Максименко, А. Маслоу, С.Л. Рубінштейн та ін.) та їх зв'язку з діяльністю (С.С. Занюк, Є.П. Ільїн, К.К. Платонов, Х. Хекхаузен та ін.), психічними процесами, емоціями, індивідуальними особливостями особистості у процесі діяльності (Г.О. Балл, В.К. Вілюнас, В.О. Лефтеров, М.Ш. Магомед-Емінов, О.В. Тімченко та ін.), установкою особистості (Д.М. Узнадзе); закономірностями формування мотиваційної сфери особистості (В.Г. Асєєв, Н.В. Чепелева та ін.).

Важливе місце у визначенні психологічних особливостей професійної мотивації посіли роботи, що відображають основні доміанти психології праці (В.О. Бодров, Е.Ф. Зеєр, Л.М. Карамушка, Є.О. Клімов, Г.В. Ложкін, Б.Ф. Ломов та ін.). Суттєво вплинули на осмислення професійної мотивації положення, що розкривають процеси професійного становлення особистості в особливих умовах діяльності (М.С. Корольчук, С.М. Миронець, В.І. Осьодло, Л.А. Перелигіна, Є.М. Потапчук, О.Д. Сафін, Л.А. Снігур, М.І. Томчук, С.О. Філіппов, В.Є. Христенко та ін.).

Проблеми мотивації військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів розкрито у таких дослідженнях: мотиваційної готовності курсантів і слухачів вищого військового навчального закладу до професійної діяльності (Г.С. Грибенюк); психологічних умов формування професійної мотивації слухачів вищого військового навчального закладу (Л.М. Дунець); складових, структури, типології та динаміки мотивації професійної діяльності різних груп військовослужбовців-жінок Державної прикордонної служби України (О.С. Кальчук); мотиваційного комплексу слідчих на ранніх етапах професіоналізації (Н.І. Ковальчишина); мотивації військово-професійної діяльності військовослужбовців за контрактом (А.В. Сірий); мотиваційно-особистісних детермінант успішності професійної діяльності рятувальників (С.О. Склярів); професійної мотивації молодих фахівців органів внутрішніх справ (Н.І. Чабанюк) та ін.

Огляд публікацій показує, що хоча проблематика професійної мотивації і належить до традиційних психологічних досліджень, разом з тим питання професійної мотивації військовослужбовців, у тому числі офіцерів ПС ЗС України, глибоко та послідовно не вивчалися. Усвідомлення необхідності створення адекватних умов для повноцінного функціонування офіцера в умовах професійної діяльності, значущість цього завдання в контексті особистісно-професійного розвитку офіцера і зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **“Психологічні особливості професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідних робіт на кафедрі суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України: “Управління якістю підготовки військових фахівців з вищою освітою для Збройних Сил України” (шифр “Якість – 2011”), номер державної реєстрації 0101U001036; “Удосконалення системи підготовки фахівців виховної та соціально-психологічної роботи для Збройних Сил України” (шифр “Лідер”), номер державної реєстрації 0101U001030; “Розроблення науково-методичних підходів щодо розвитку фахової компетентності посадових осіб кадрових органів Збройних Сил України” (шифр “Компетентність”), номер державної реєстрації 0101U001377 та відповідно до плану наукових досліджень Національного університету оборони України.

Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Національного університету оборони України (протокол № 13 від 29.11.2010) та узгоджена з

бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 27.09.2011).

Мета дослідження. Метою дослідження є виявлення особливостей прояву професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України на етапі їх первинної професіоналізації та найбільш суттєвих її взаємозв'язків з особистісними характеристиками досліджуваних.

Відповідно до мети було визначено такі **задачі** дослідження:

1. Теоретично проаналізувати проблеми професійної мотивації у сучасній психології.

2. Емпірично дослідити структурно-динамічні особливості професійної мотивації офіцерів на етапі їх первинної професіоналізації.

3. Розкрити найбільш суттєві взаємозв'язки професійної мотивації з особистісними характеристиками офіцерів.

4. Розробити та апробувати тренінгову програму розвитку професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України.

Об'єкт дослідження – військово-професійна спрямованість особистості офіцера.

Предмет дослідження – психологічні особливості професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України на етапі їх первинної професіоналізації.

Гіпотеза дослідження. Мотивація професійної діяльності офіцерів ПС ЗС України зазнає суттєвих змін у процесі їх професійного становлення, що відображається на ефективності виконання службових обов'язків.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі задач було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження:

1) *теоретичні* – аналіз та узагальнення наукових результатів з дослідження проблеми професійної мотивації та професійно-особистісного становлення особистості – для з'ясування теоретичних основ природи активності офіцерів ПС ЗС України, що дало змогу побудувати понятійно-термінологічний апарат дослідження професійної мотивації, а також обґрунтувати діагностичні методи її вивчення;

2) *емпіричні*: а) *діагностичні* – вивчення й аналіз документів, аналіз результатів праці (оцінки зі спеціальної та бойової підготовки, вивчення службової документації, висновків атестацій офіцерів), бесіда – для вивчення психологічних особливостей проходження служби офіцерів та оцінювання результатів їх професійної діяльності; б) *психодіагностичній* – методика “Діагностика професійної мотивації” В.І. Осьодла (використовувалась для розкриття мотивуючого потенціалу праці); анкета “Мотиви військової діяльності” (використовувалась для дослідження домінуючих професійних мотивів та цілей діяльності офіцерів); методика діагностики ситуативної самоактуалізації особистості (ССО) Т.Д. Дубовицької в адаптованому варіанті (використовувалась для виявлення стану професійної самореалізації офіцерів); методика “Незакінчені речення” (використовувалась для дослідження особливостей усвідомлення респондентами провідних професійних мотивів); тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)

Д.О. Леонтєва (використовувався для вимірювання впливу смисложиттєвих феноменів на професійне становлення офіцерів); опитувальник цінностей Ш. Шварца та У. Білські (використовувався для вивчення ціннісно-сміслової сфери досліджуваних).

3) *статистичного оброблення емпіричних даних*: знаходження рівнів і частоти вираженості ознаки (у %), стандартного відхилення; кореляційний аналіз за Пірсоном; встановлення достовірності відмінностей за критерієм Стюдента; факторний аналіз. Статистична обробка даних була проведена за допомогою пакета для обробки статичних даних SPSS (v.17.0).

Наукова новизна дослідження полягає в такому:

вперше визначено домінуючі мотиви і цілі професійної діяльності офіцерів ПС ЗС України, з'ясовано їх вплив на перебіг військово-професійної діяльності на етапі первинної професіоналізації; виявлено суттєві взаємозв'язки особистісних характеристик офіцерів ПС ЗС України з особливостями прояву професійної мотивації та ефективністю діяльності;

розширено та доповнено уявлення про структуру військово-професійної діяльності офіцерів ПС ЗС України та особливості прояву її спонукальної складової;

подальшого розвитку набули підходи щодо психодіагностики та психологічного супроводження професійної діяльності офіцерів ПС ЗС України.

Практична значущість дослідження полягає у розроблені та апробації тренінгової програми розвитку професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України яка дає змогу підвищити ефективність професійної діяльності.

Результати дослідження впроваджено: в роботу Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України для проведення професійного психологічного відбору та психологічного супроводження військово-професійної діяльності офіцерів (акт впровадження від 11.01.2013); у навчально-виховний процес підготовки слухачів оперативно-тактичного рівня Національного університету оборони України (довідка про впровадження від 27.02.2013) та курсантів Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (акт впровадження від 29.01.2013); в систему професійної підготовки офіцерів у військовій частині (акт впровадження від 25.02.2013).

Особистий внесок здобувача. Наведені в роботі наукові матеріали і дані є самостійним внеском автора у вирішення досліджуваної проблеми.

У статті “Субъектно-деятельностный подход в изучении мотивационных факторов личности военнослужащего”, написаній у співавторстві з В.І. Осьодло, автору належить обґрунтування положення про багатовимірність структури мотивації до діяльності.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні й емпіричні результати дослідження автор доповідав на розширених засіданнях кафедр психології та педагогіки й суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України (2010–2013 рр.).

Основні результати роботи були висвітлені на науково-методичних та науково-практичних конференціях і семінарах: науково-методичному семінарі “Проблеми формування морально-етичної культури військового керівника” (м. Київ, 2010 р.), науково-практичній конференції “Соціологія у правоохоронній діяльності: теоретичні та прикладні аспекти” (м. Харків, 2011 р.), VII міжнародній науково-практичній конференції “Психологічні технології в екстремальних видах діяльності” (м. Донецьк, 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Слов’янська культура та писемність: минуле та сучасність” (м. Ужгород, 2011 р.), III Всеармійській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях” (м. Київ, 2011 р.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах” (м. Київ, 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми юридичної та екстремальної психології” (м. Макіївка, 2011 р.), V міжнародній науково-практичній конференції “Психологічні аспекти національної безпеки” (м. Львів, 2011 р.), науково-практичній конференції з міжнародною участю “Формування корпоративного іміджу сил правопорядку як чинника психологічної безпеки” (м. Харків, 2011 р.), V міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення” (м. Київ, 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Психологическое здоровье и благополучие нации: проблемы, реалии, перспективы” (м. Донецьк, 2011 р.), науково-практичному семінарі “Психолого-педагогічна підготовка офіцера-лідера в контексті національної безпеки країни” (м. Київ, 2012 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми емпіричних досліджень у психології” (м. Київ, 2012 р.), науково-практичному семінарі “Ідеологічна робота у Збройних Силах України: соціально-гуманітарні та правові аспекти” (м. Київ, 2013 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 21 публікації: 8 статтях у затверджених МОН України виданнях із психологічних наук, 1 статті (у співавторстві) у закордонному науковому виданні та 12 тезах доповідей у збірниках матеріалів конференцій та семінарів.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який включає 165 джерел, та додатків. Обсяг основного змісту дисертації складає 173 сторінки. Дисертація містить 7 таблиць та 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об’єкт, предмет та методологічні засади, сформульовано мету і завдання роботи, визначено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість

дослідження. Наведено інформацію про особистий внесок автора, апробацію та впровадження результатів дослідження у практику.

У першому розділі **“Теоретичні засади дослідження професійної мотивації”** розглянуто українські та зарубіжні дослідження з проблеми професійної мотивації. Визначено, що мотивація є однією з фундаментальних проблем психології та одним з основних понять, яке використовується для пояснення рушійних сил поведінки особистості. З’ясовано, що складність і багатоаспектність проблеми мотивації обумовлюється множинністю розуміння її суті, природи, структури, а також методів її вивчення.

За результатами теоретичного дослідження встановлено, що більшість дослідників вивчає мотивацію у межах двох психологічних підходів: першого (моністичного), відповідно до якого мотивацію вважають одним конкретним психологічним феноменом, і другого, згідно з яким тлумачать мотивацію як складне психічне утворення. При цьому, спільною для виділених підходів є тенденція до розуміння мотивації як складної психічної якості, що об’єднує різні рівні прояву активного начала в людині.

Систематизація психологічних знань про діяльність людини показує, що її специфіка відображається у зміні мотивації та цілей професійної діяльності. У зв’язку з цим професійна мотивація містить як змістові, так і динамічні аспекти, які розкривають її процесуальні характеристики. При цьому змістові аспекти спрямовані на з’ясування змісту мотивації фахівця, а динамічні – на дослідження процесу трансформації мотивів у процесі професійної діяльності. Така регуляція поведінки особистості полімотивована, тобто відповідає одночасно не одному, а кільком мотивам. На полімотивованість діяльності вказують В.К. Вілюнас, Є.П. Ільїн, С.Д. Максименко та інші вчені.

Подальше вивчення предмету дослідження дало змогу сформулювати визначення професійної мотивації як динамічного процесу розгортання активності особистості офіцера у професійній діяльності на підґрунті структурованого впорядкування спонукальних сил, які визначають його здатність до організації й регуляції об’єктивно існуючих обставин та ситуацій у професійній діяльності.

Теоретичне вивчення порушеного наукового питання дає підстави стверджувати, що суб’єктно-діяльнісний підхід є цілком адекватною методологічною основою дослідження професійної мотивації. Реалізація положень цього підходу на різних рівнях взаємодії офіцера із професійним середовищем дає змогу розглядати його активність у просторі професійної діяльності.

Спираючись на теоретичні положення цього підходу, обґрунтовано та розроблено модель, яка містить уявлення про професійні мотиви та цілі професійної діяльності, що виявляються у способах та умовах їх досягнення та пов’язані з особистісними властивостями. Професійні мотиви та цілі існують та виявляються як потенційна можливість розгортання активності офіцера в професійній діяльності розкриваючись, через різноманітні психологічні явища і процеси.

Другий розділ **“Організація роботи та обґрунтування методик дослідження професійної мотивації офіцерів”** присвячений розгляду особливостей військово-професійної діяльності офіцерів ПС ЗС України на етапі їх первинної професіоналізації, визначенню критеріїв і показників професійної мотивації офіцерів-авіаторів, обґрунтуванню методик і програми експериментального дослідження.

Аналіз професійної діяльності офіцерів ПС ЗС України різних спеціальностей (офіцерів авіаційних, зенітно-ракетних та радіотехнічних частин) дозволив виявити загальні ознаки, наявні в усіх її складових: цілях, завданнях, функціях, результатах військової праці, умовах, змісті виконання. До загальних ознак професійної діяльності офіцерів належать: соціальна обумовленість і регламентованість військової праці законодавством, статутами, наказами, розпорядженнями тощо; поліфункціональність, яка виявляється у поєднанні різноманітних завдань і функціональних обов'язків; комплексність, зумовлена одночасною досить інтенсивною залученістю офіцера у процесі професійної діяльності; екстремальність умов виконання функціональних обов'язків; колективний характер праці. Аналіз професійної діяльності офіцерів показав, що залежно від умов її виконання розрізняють два періоди: повсякденну діяльність у звичайних умовах і виконання завдань (обов'язків) в особливих (екстремальних) умовах.

Визначено, що військово-професійна діяльність офіцерів ПС ЗС України є однією з найскладніших суспільно значущих видів діяльності, яка висуває до особистості особливі вимоги, пов'язані з екстремальністю: високою динамікою і напруженістю, системою часових, просторових, матеріальних, моральних обмежень щодо особистості офіцера.

Загальна схема дослідження співвідносна із задачами й передбачала три етапи науково-пошукової роботи, в якій брало участь 173 офіцери ПС ЗС України, що перебувають на стадії первинної професіоналізації.

Цілями першого етапу, який тривав з другої половини 2010 року до першої половини 2011 року, були аналіз та систематизація досліджень з проблеми мотивації особистості у сучасній психології; встановлення домінуючих тенденцій та особливостей професійної мотивації офіцерів на етапі первинної професіоналізації; визначення критеріїв і показників актуалізації мотиваційної позиції офіцерів у процесі професійної діяльності.

Другий етап тривав у другій половині 2011 року і передбачав проведення констатувального дослідження, цілями якого були: по-перше, вивчення рівня розвитку професійної мотивації, її структурної будови та ступеня виразності емпіричних індикаторів професійної активності офіцера на стадії первинної професіоналізації; по-друге, отримання експериментальних даних про професійну мотивацію та її взаємозв'язок із особистісними характеристиками досліджуваних; по-третє, встановлення психологічних умов, що детермінують розвиток професійної мотивації. На констатувальному етапі дослідження методом ранжування було відібрано групу офіцерів (50 осіб) із найнижчими показниками професійної мотивації. Для забезпечення валідності експерименту та достовірності порівняння

емпіричних даних методом випадкового вибору з поміж цих офіцерів виділено експериментальну та контрольну групи по 25 осіб.

Третій етап протягом 2012 року передбачав проведення формувального та контрольного етапів дослідження. На формувальному етапі емпіричного дослідження з експериментальною групою проводився психологічний тренінг розвитку мотиваційних компонентів професійної діяльності як необхідної умови професійного зростання офіцера. З контрольною групою такий тренінг не проводився. На контрольному етапі емпіричного дослідження експериментальна та контрольна групи офіцерів були досліджені повторно, а результати порівняні по групах за допомогою математичних методів обробки для з'ясування значущості розходження отриманих емпіричних даних. На цьому етапі проводився якісний та кількісний аналіз експериментальних даних та підводилися підсумки експериментального дослідження.

У третьому розділі **“Емпіричне дослідження професійної мотивації офіцерів”** відповідно до мети й задач роботи наведено кількісний і якісний аналіз отриманих емпіричних результатів експериментального дослідження професійної мотивації офіцерів, розроблено й апробовано програму психологічного тренінгу розвитку професійної мотивації.

Дослідження професійної мотивації дало змогу встановити домінуючі професійні мотиви і цілі діяльності офіцерів, а також способи й умови досягнення професійних результатів.

Отримані дані вказують, що на етапі первинної професіоналізації провідними мотивами є прагнення до успіху (39,8%), соціальної та правової захищеності (69,4%) та матеріального добробуту (61,5%). Емпіричні результати свідчать про те, що у структурі професійної мотивації вагомими є професійні чинники, крім того, офіцери прагнуть до діяльності у більш стабільному, безпечному і соціально захищеному середовищі.

Аналіз професійних цілей діяльності свідчить, що найважливішими для офіцерів-авіаторів виявилися отримання вищої посади та військового звання (41,6%), досягнення високих професійних результатів (29,7%), матеріального благополуччя (42,5%). Виявлена ієрархія цілей вказує на те, що на етапі первинної професіоналізації мотивуючий потенціал праці не втрачає своєї актуальності.

З'ясовано, що переважаючими способами досягнення професійних результатів офіцери визначили виконання наказів (57,8%) та інструкцій (49,8%). Такі результати вказують на дотримання офіцерами нормативно визначеного способу регуляції діяльності.

Встановлено, що професійна мотивація офіцерів тісно пов'язана з оцінкою результатів праці (35,6%), інтернальністю у сфері професійних досягнень (34,2%) та життєвими цілями (39,1%). Результати дослідження показали, що у професійній діяльності істотне значення має зовнішньо організована мотивація, а офіцери переживають труднощі у поясненні способів досягнення результату через погано розвинені навички самостійної діяльності.

Використання кластерного аналізу дало змогу виділити групи офіцерів з високим (19,8%), середнім (52,4%) та низьким (27,8%) рівнями професійної мотивації.

Отриманні результати показують, що у офіцерів з високим рівнем професійної мотивації порівняно з офіцерами із низьким рівнем наявні такі значущі відмінності: професійних мотивів – прагнення до безпечної діяльності та збереження здоров'я ($\chi^2 = 28,79$), прагнення до самовизначення ($\chi^2 = 27,84$); професійних цілей – досягнення високого соціального статусу ($\chi^2 = 29,90$), професійного самовдосконалення ($\chi^2 = 27,99$); щодо способів реалізації професійних результатів – виконання наказів ($\chi^2 = 28,51$) та уникнення загрозливих (несприятливих) ситуацій у діяльності ($\chi^2 = 27,64$); цінностей “підтримка традицій” ($t = 4,12, p \leq 0,001$), “конформізм” ($t = 3,41, p \leq 0,01$), “соціальна культура” ($t = 3,62, p \leq 0,01$), “соціальність” ($t = 2,60, p \leq 0,05$), “безпека” ($t = 2,42, p \leq 0,05$) та “духовність” ($t = 1,45, p \leq 0,05$); стосовно загальної самоактуалізації (“Який Я у житті?”) та самоактуалізації у професійних ситуаціях (“Який Я у реалізації професійних цілей?”) ($t = 3,54, p \leq 0,01$); щодо смисложиттєвих орієнтацій – локусу контролю-Я ($t = 5,29, p \leq 0,05$), цілей життя ($t = 3,42, p \leq 0,05$), процесу життя ($t = 3,55, p \leq 0,05$) та загальної осмисленості життя ($t = 3,67, p \leq 0,05$); щодо самооцінки й самоставлення стосовно професійного Я-образу та свободи й незалежності.

Такі результати свідчать, що умови військово-професійного середовища не сприяють продуктивній реалізації внутрішніх прагнень офіцерів у службовій діяльності та підтверджують тезу про слабку реалізацію мотивуючого потенціалу праці. Отримані результати вказують на недостатній престиж військової служби, який формується під впливом соціальних чинників і залежить від прийнятих цінностей. Із цього випливає, що професійне середовище не забезпечує належних умови для професійного становлення офіцера.

Подальша робота була спрямована на проведення кореляційного аналізу для виявлення сукупності особистісних характеристик офіцерів, які тісніше пов'язані з компонентами професійної мотивації (табл. 1).

Аналіз отриманих даних дав змогу встановити значущі кореляційні зв'язки оцінки результатів праці із рефлексією ($r = 0,712, p \leq 0,05$), професійним Я-образом ($r = 0,668, p \leq 0,05$). Такі результати вказують, що досліджувані перебувають на достатньо високому рівні усвідомленості професійної діяльності в контексті оцінювання результатів власної праці. Це підтверджується взаємозв'язками показника рівня професійних домагань із самоактуалізацією ($r = 0,716, p \leq 0,05$) та рефлексією ($r = 0,658, p \leq 0,05$). Специфіка взаємозв'язку інтернальності у сфері професійних досягнень з локусом контролю Я ($r = 0,650, p \leq 0,05$) та рефлексією ($r = 0,728, p \leq 0,05$) вказує на потенційну появу у офіцерів нових професійних потреб, що свідчить про наявність у їх розвитку якісних зрушень. Серед інших показників слід відзначити значущі кореляційні зв'язки шкали професійних інтересів та цінностей з рефлексією ($r = 0,682, p \leq 0,05$).

Взаємозв'язок професійної мотивації з особистісними характеристиками

Шкали професійної мотивації	Особистісні характеристики				
	Самооцінка	ЛК-Я	Самоактуалізація	Я-образ	Рефлексія
Оцінка результатів праці	0,324*	0,601*	0,602*	0,668*	0,712*
Рівень професійних домагань	0,294*	0,541*	0,716*	0,580*	0,658*
Інтернальність у сфері професійних досягнень	0,283*	0,650*	0,276*	0,384	0,728*
Професійні інтереси та цінності	0,278*	0,426*	0,480*	0,561*	0,682*
Наявність життєвих цілей	0,067	0,157*	0,258*	0,127	-0,023
Загальна активність	-0,074	0,179*	0,210*	0,205*	0,061
Професійні мотиви	-0,048	0,556*	0,338*	0,419*	0,337*
Професійні цілі	0,149	0,556*	0,405*	0,419*	0,383*

* $p \leq 0,05$

Професійні цілі позитивно корелюють із локусом контролю Я ($r = 0,556$, $p \leq 0,05$) та професійним Я-образом ($r = 0,419$, $p \leq 0,05$). Це показує, що чим вищий рівень відповідальності досліджуваних за своє життя, тим більшої осмисленості і спрямованості набувають їх професійні дії. Така залежність виявляється і стосовно міри задоволеності самореалізацією. Вказані взаємозв'язки дають підстави стверджувати, що коли офіцер отримує очікуваний професійний результат, то його віра у власні можливості значно зміцнюється.

Для визначення структури професійної мотивації був проведений факторний аналіз методом головних компонент із подальшим Varimax-обертанням. Під час виконання процедур факторного аналізу ми зупинилися на три факторному (табл. 2). Виділені фактори пояснюють 67,23% дисперсії, що є достатньо репрезентативним свідченням виявлених тенденцій.

Перший фактор отримав назву “регулятивний” (26,81% сумарної дисперсії). До нього увійшли такі компоненти: “цілі життя” (-0,706), “процес життя, або інтерес і емоційна насиченість життя” (-0,695), “оцінка результатів праці” (-0,633), “професійні інтереси та цінності” (-0,647), а також “життєві цілі” (-0,601). Цей чинник виражає тенденцію до особистої включеності у процес діяльності, готовність і прагнення офіцера до реалізації ініціативних і відповідальних професійних дій, а також міру позитивного самоствавлення до себе як суб'єкта професійної діяльності. Від'ємний знак факторних навантажень свідчить про професійну відособленість офіцерів.

Другий фактор пояснює 23,17% сумарної дисперсії та отримав назву “ціннісно-смісловий”. До нього увійшли такі компоненти: “процес життя” (-0,512), “локус контролю Я” (-0,478), “осмисленість життя” (-0,476), “самоактуалізація” (-0,429). У структурі ціннісно-сміслового фактора домінує загальний показник осмисленості життя. Цей чинник виражає здатність досліджуваних до адекватного розпізнавання і всебічного аналізу

ознак, які характеризують інформаційно-сміслове поле самовизначення у професійно зумовленій ситуації, виявлення підстав для прояву (не прояву) професійної активності, побудову цілісної й несуперечливої професійної Я-концепції. Ціннісно-смісловий фактор також передбачає самооцінювання відповідності параметрів власного професійно-психологічного потенціалу і професійної Я-концепції нормам професії та цілям саморозвитку. Від’ємний знак навантажень складових цього фактора свідчить про існування розриву між мотиваційним вектором свідомості та професійною практикою офіцерів.

Таблиця 2

Факторні навантаження показників мотивації

Показники	Регулятивний	Ціннісно-смісловий	Діяльнісний
Оцінка результатів праці	- 0,633	0,290	0,370
Рівень професійних домагань	0,266	0,152	- 0,147
Інтернальність у сфері професійних досягнень	- 0,599	0,225	0,548
Професійні інтереси та цінності	- 0,647	0,330	0,570
Життєві цілі	- 0,601	0,192	- 0,183
Загальна активність	0,401	0,411	0,481
Цілі	- 0,706	0,313	0,433
Процес	- 0,695	- 0,512	0,345
Результат	- 0,539	0,397	0,454
Локус контролю-“Я”	- 0,543	- 0,478	0,426
Локус контролю-життя	- 0,435	- 0,352	0,234
Осмисленість життя	0,372	- 0,476	0,422
Самоактуалізація	- 0,584	0,429	- 0,356
Професійні мотиви	- 0,509	- 0,211	- 0,435

Третій фактор отримав назву “діяльнісний” (17,25% сумарної дисперсії). До нього увійшли такі компоненти: “інтернальність у сфері професійних досягнень” (0,548), “професійні інтереси” (0,570), “професійні мотиви” (0,435), “результативність життя або задоволення самореалізацією” (0,454). Показники фактора відображають здатність офіцера до самостійного й адекватного узгодження зовнішніх і внутрішніх умов діяльності для досягнення оптимального способу вирішення професійних завдань. Діяльнісний фактор передбачає також здатність до інтеграції та саморегуляції різних психологічних підсистем на користь поставленої мети, подолання фрагментарності і забезпечення стабільності діяльності, збереження її характеру у разі змін, ускладнення умов діяльності тощо.

Отримані дані свідчать, що регулятивний фактор відіграє провідну функціональну роль у професійній діяльності офіцерів, найбільше впливаючи на загальну ефективність її функціонування.

Виявлені особливості професійної мотивації дали змогу обґрунтувати програму її розвитку, основою якої став мотиваційний тренінг. Програма тренінгу, спираючись на загальну теорію тренінгу (І.В. Вачков, С.С. Занюк, В.О. Климчук, В.О. Лефтеров, С.І. Макшанов, Л.І. Мороз, О.В. Сидоренко,

Ю.М. Швалб, С.І. Яковенко та ін.), у своїй структурі містить теоретичну й практичну частини та послідовно вирішує такі завдання: 1) формування у офіцерів теоретичної складової про роль мотивації у професійній діяльності та очікувань щодо участі у тренінгу; 2) виявлення рівня розвитку змістових компонентів професійної мотивації офіцерів; 3) формування й розвиток професійної мотивації на основі психодидактичних засобів, що забезпечують посилення спонукальної складової у поведінці офіцерів. Виконання відповідної задачі передбачало проведення групової дискусії з вирішення професійних проблемних ситуацій; 4) проектування способів взаємодії учасників тренінгу, їх ролей та накреслення умов, що сприяють розвитку професіоналізму у офіцерів.

Аналіз результатів проведення експерименту свідчить про ефективність тренінгу (табл. 3).

Таблиця 3

Результати формувального експерименту

Показники мотивації	Експериментальна група (n = 25)		Контрольна група (n = 25)		Відмінності між групами <i>t</i> -критерій
	До	Після	До	Після	
Рівень професійних домагань	0,19	0,24*	0,23	0,22*	2,74
Інтернальність у сфері професійних досягнень	0,36	0,39*	0,32	0,36*	3,31
Розвиненість професійних інтересів і цінностей	0,36	0,46*	0,42	0,41*	4,76
Наявність життєвих цілей	0,35	0,42	0,43	0,39	3,16
Самоактуалізація	0,23	0,28*	0,18	0,23*	3,54

* $p \leq 0,05$

Оцінювання емпіричних показників професійної мотивації експериментальної та контрольної груп вказує на статистично значущі відмінності ($p \leq 0,05$) за більшістю показників. Такі результати засвідчили, що мотиваційний тренінг є дієвим засобом розвитку у досліджуваних прагнення до індивідуального і професійного зростання, розроблення перспективних цілей професійної діяльності, вироблення адекватної професійної самооцінки тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та вирішено наукову задачу дослідження особливостей професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України на етапі їх первинної професіоналізації, а також розкрито найсуттєвіші взаємозв'язки професійної мотивації з особистісними характеристиками офіцерів. У результаті вивчення та вирішення вказаної наукової задачі зроблено такі висновки:

1. За результатами теоретичного аналізу встановлено, що у психологічних дослідженнях активності особистості категорія професійної

мотивації посідає одне з домінуючих положень. У межах вивчення цієї категорії слід виокремити два основних психологічних підходи: перший (моністичний) ґрунтується на дослідженні мотивації як одного психологічного явища, відповідно до другого мотивацію вивчають як поліморфне психічне утворення.

Узагальнення існуючих наукових підходів щодо вивчення професійної мотивації дозволяє обґрунтувати власне розуміння професійної мотивації як динамічного процесу розгортання активності особистості офіцера у професійній діяльності на основі структурованого впорядкування спонукальних сил, які визначають його здатність до організації й регуляції об'єктивно існуючих обставин і ситуацій у професійній діяльності.

Методологічною основою вивчення професійної мотивації визначено суб'єктно-діяльнісний підхід, який дозволяє виявити специфіку професійної активності особистості на етапі первинної професіоналізації. Розроблено структурну модель професійної мотивації, яка містить уявлення про професійні мотиви та цілі професійної діяльності, що виявляються у способах та умовах їх досягнення і пов'язані з особистісними властивостями офіцерів.

2. Результати дослідження показують, що військово-професійна діяльність офіцерів ПС ЗС України є однією з найскладніших суспільно значущих видів діяльності, яка висуває до особистості особливі вимоги, що пов'язані з високою динамікою і напруженістю. Залежно від умов її виконання в ній розрізняються два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах і виконання завдань (обов'язків) в особливих (екстремальних) умовах.

3. Оцінювання мотивації як структурно-динамічного феномену дозволило визначити закономірності її зміни з урахуванням способів та умов реалізації:

3.1. Результати дослідження вказують на переважання у офіцерів мотивів прагнення до професійного успіху та самовизначення. Головною серед професійних цілей офіцери визнали службове зростанням. Найбільш значущим способом реалізації професійних мотивів та цілей офіцери обрали нормативно визначений. Отримані результати дають підстави стверджувати, що у офіцерів на етапі їх первинної професіоналізації професійні мотиви й цілі не є універсальними конструктами, а значною мірою обумовлені способами та умовами їх реалізації.

3.2. За результатами факторного аналізу виокремлено регулятивний, ціннісно-смисловий та діяльнісний фактори, які в сукупності складають 67,23 % сумарної дисперсії. Регулятивний фактор (26,81%) має найбільше факторне навантаження і вплив на ефективність професійної діяльності. Визначена структура свідчить, що тяжіння до самозмін у поєднанні з готовністю та прагненням до реалізації ініціативних і відповідальних професійних дій забезпечує професійну активність офіцерів.

3.3. За результатами кластерного аналізу визначено розподіл офіцерів на групи з високим, середнім та низьким рівнями професійної мотивації.

Високий рівень мотивації професійної діяльності визначено у тих фахівців, які прагнуть до успіху у діяльності, самостійності, відповідальності, кар'єрного зростання, саморозвитку та мають адекватно сформовані уявлення про професію. Низький рівень мотивації виявлений у офіцерів, яких спонукають до діяльності зовнішні мотиви. Такі фахівці пов'язують професію з можливістю поліпшити свій матеріальний стан, мати можливість використовувати повноваження, які надає професія з власними цілями.

4. Кореляційний аналіз виявив сукупність особистісних характеристик, які найбільш тісно пов'язані з компонентами професійної мотивації, що дозволило передбачити їх провідну роль у професійній діяльності офіцерів. Встановлено значущі кореляційні зв'язки оцінки результатів праці з рефлексією ($r = 0,712, p \leq 0,05$), професійним Я-образом ($r = 0,668, p \leq 0,05$); рівня професійних домагань із самоактуалізацією ($r = 0,716, p \leq 0,05$) та рефлексією ($r = 0,658, p \leq 0,05$); інтернальності у сфері професійних досягнень з локусом контролю Я ($r = 0,650, p \leq 0,05$) та рефлексією ($r = 0,728, p \leq 0,05$); професійних інтересів та цінностей з рефлексією ($r = 0,682, p \leq 0,05$); професійних цілей з локусом контролю Я ($r = 0,556, p \leq 0,05$) та професійним Я-образом ($r = 0,419, p \leq 0,05$). Вивчення професійної мотивації у взаємозв'язку з особистісними характеристиками дало змогу обґрунтувати останні як інтегральні психічні якості, що виражають систему мотиваційно-ціннісних ставлень офіцерів та визначають рефлексивно особистісний спосіб їх активності у професійній діяльності. Специфіка взаємозв'язку мотиваційних та особистісних характеристик дозволяє стверджувати, що успішність професійної діяльності досліджуваних забезпечується сукупністю визначених мотиваційно-особистісних компонентів, які є критерієм включеності офіцерів у професійну діяльність, певним емпіричним свідченням розвитку професійної мотивації військового фахівця. При цьому інтегративним критерієм професійної мотивації офіцерів є їх самоактуалізація, зокрема у професійній діяльності.

5. У процесі професійного становлення офіцерів психологічне супроводження є значущим фактором підвищення їх мотиваційного потенціалу. Мотивацію професійної діяльності доцільно розвивати за допомогою розробленого мотиваційного тренінгу. Запропонована програма розвитку професійної мотивації офіцерів ґрунтується на даних емпіричного дослідження, в її основу покладено уявлення щодо саморозвитку і саморозкриття особистості у професійній діяльності, а результати підтверджуються достовірними відмінностями з використання t – критерію Стьюдента ($p \leq 0,05$).

Результати проведеного експерименту засвідчили, що мотиваційний тренінг є дієвим засобом формування і розвитку у офіцерів професійної мотивації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. **Перспективними напрямками** подальшого наукового пошуку є продовження роботи щодо формування сучасної концепції психологічного забезпечення професійної діяльності військовослужбовців, а також розроблення в системі

бойової (професійної) підготовки офіцерів комплексу заходів, необхідних для повної реалізації професійного потенціалу військовослужбовців та управління їх професійною мотивацією.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ковальчук О.П. Теоретичні основи дослідження мотивації професійної діяльності військовослужбовців / О.П. Ковальчук // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 2 (21). – С. 135–140.
2. Ковальчук О.П. Професійна спрямованість як основа професійного розвитку військовослужбовців / О.П. Ковальчук // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 4 (23). – С. 147–151.
3. Ковальчук О.П. Мотиваційні характеристики суб'єкта у військово-професійній діяльності / О.П. Ковальчук // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 6 (25). – С. 183–187.
4. Ковальчук О.П. Професійна мотивації в структурі військово-професійної діяльності / О.П. Ковальчук // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 1 (26). – С. 174–179.
5. Ковальчук О.П. Критерії та показники професійної мотивації військовослужбовців / О.П. Ковальчук // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 2 (27). – С. 177–181.
6. Ковальчук О.П. Особливості військово-професійної діяльності військовослужбовців Повітряних Сил Збройних Сил України / О.П. Ковальчук // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 4 (29). – С. 164–169.
7. Ковальчук О.П. Професійна мотивація офіцерів у розвивальній взаємодії / О.П. Ковальчук // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 2 (31). – С. 177–181.
8. Ковальчук О.П. Емпіричне дослідження професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України / О.П. Ковальчук. // Проблеми екстремальної та кризової психології: збірник наукових пр. – Харків: НУЦЗУ, 2013. – Вип. 13. – С. 92–102.
9. Осёдло В.И. Субъектно-деятельностный подход в изучении мотивационных факторов личности военнослужащего [Электронный ресурс] / Осёдло В.И., Ковальчук А.П. // Психология и право. – 2013. – №1. – Режим доступа до журн. : <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n1/>.
10. Ковальчук О.П. Психологічні закономірності мотивації професійної діяльності / О.П. Ковальчук // Матеріали науково-методичного семінару “Проблеми формування морально-етичної культури військового керівника”, (Київ, 25 листопада 2010 р.) / Мин-во оборони України. Національний університет оборони України. – К. : НУОУ, 2010. – С. 80–83.

11. Ковальчук О.П. Розвиток мотивації професійної діяльності військовослужбовців / О.П. Ковальчук // Матеріали науково-практичної конференції “Соціологія у правоохоронній діяльності: теоретичні та практичні аспекти: матеріали наук.- практ. конф.” (м. Харків, 30 березня 2011 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Навч.-наук. ін.-т психології, менеджменту. соціальних та інформаційних технологій, каф. соціології та соціальної роботи. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 100–103.

12. Ковальчук О.П. Вплив особистісних характеристик військовослужбовців на мотивацію до професійної діяльності / О.П. Ковальчук // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах” за заг.ред.О.В. Петренка. –К.: НАУ, 2011. – С. 29–31.

13. Ковальчук О.П. Теоретичні підходи до вивчення мотивації професійної діяльності військовослужбовців / О.П. Ковальчук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми юридичної та екстремальної психології” (Макіївка 22–23 квітня 2011 року). – Макіївка: МЕРГ, 2011. – С. 58–62.

14. Ковальчук О.П. Мотивація професійної діяльності в контексті суб’єктивної картини життєвого шляху / О.П. Ковальчук // Матеріали сьомої Міжнародної науково-практичної конференції “Психологічні технології в екстремальних видах діяльності” (Донецьк 13 травня 2011 р.) Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка; Фонд Ганса Зайделя. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 81–82.

15. Ковальчук О.П. Мотивація в структурі професійної самореалізації особистості / О.П. Ковальчук // Матеріали III Всеармійської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях” 26 травня 2011 року: тези доповідей / М-во оборони України / НУОУ. – К. : НУОУ, 2011. – С. 106–109.

16. Ковальчук О.П. Психологічні аспекти мотиваційної спрямованості військовослужбовців / О.П. Ковальчук // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Психологічні аспекти національної безпеки” відп. за вип. М.Й. Варій. – Львів: Льв.ДУВС, 2011. – С. 81–82.

17. Ковальчук О.П. Специфіка самореалізації особистості військовослужбовця в професійній діяльності / О.П. Ковальчук // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю “Формування корпоративного іміджу сил охорони правопорядку як чинника психологічної безпеки” (Харків, 10 листопада 2011 р.). – Х.: Академія внутрішніх військ МВС України, 2011. – С. 86–89.

18. Ковальчук О.П. Мотиваційні характеристики суб’єкта у військово-професійної діяльності / О.П. Ковальчук // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення” (24 листопада 2011 року, Київ) : у 2 ч. – Ч. 1. / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2011. – С. 99–104.

19. Ковальчук О.П. Особливості мотиваційного забезпечення професійної діяльності військовослужбовців / О.П. Ковальчук // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Психологічне здоров'я і благополуччя нації: проблеми, реалії і перспективи” (Донецьк, 25-26 листопада 2011 г.) / Под ред. кафедри психології ДонНУ. – Донецьк, 2011. – С. 30–31.

20. Ковальчук О.П. Критерії та показники професійної мотивації офіцера-лідера / О.П. Ковальчук // Матеріали науково-методичного семінару “Психолого-педагогічна підготовка офіцера-лідера в контексті національної безпеки країни” (Київ 24 квітня 2012 р.) // Мін-во оборони України. Національний університет оборони України. – К. : НУОУ, 2012. – С. 17–19.

21. Ковальчук О.П. Психологічні особливості професійної мотивації офіцерів ПС ЗСУ / О.П. Ковальчук // Матеріали науково-практичного семінару “Ідеологічна робота у Збройних Силах України: соціально-гуманітарні та правові аспекти” (Київ 14 квітня 2013 р.) // Мін-во оборони України. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2013. – С. 149–153.

АНОТАЦІЇ

Ковальчук О.П. Психологічні особливості професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2013.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України на етапі їх первинної професіоналізації. У роботі визначено сутність та особливості військово-професійної діяльності офіцерів ПС ЗС України. Розроблено структурну модель професійної мотивації офіцерів та розкрито її психологічний зміст. Отримано результати емпіричного дослідження професійної мотивації офіцерів, що містять уявлення про професійні мотиви й цілі професійної діяльності, які виявляються у способах та умовах їх досягнення й пов'язані з особистісними властивостями досліджуваних.

У дисертації розкрито взаємозв'язок професійної мотивації з особистісними характеристиками офіцерів й показано, що вони закладають передумови для суттєвого посилення ефективності військово-професійної діяльності. Розроблено й апробовано психологічну програму розвитку професійної мотивації офіцерів, основою якої виступив тренінг як форма активного навчання. Експериментальним дослідженням встановлено позитивний вплив мотиваційного тренінгу на професійний розвиток офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України.

Ключові слова: професійна мотивація, особистісні властивості військовослужбовця, професійна діяльність, професійне становлення, особистісно-професійний розвиток.

Ковальчук А.П. Психологические особенности профессиональной мотивации офицеров Воздушных Сил Вооруженных Сил Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.09 – психология деятельности в особых условиях. – Национальный университет гражданской защиты Украины. – Харьков, 2013.

Диссертационное исследование посвящено изучению профессиональной мотивации офицеров Воздушных Сил Вооруженных Сил Украины на этапе их первичной профессионализации. В работе определены сущность и особенности военно-профессиональной деятельности офицеров. На основании обобщения существующих взглядов на проблему профессиональной мотивации предложена ее структурная модель, содержащая представление о профессиональных мотивах и целях профессиональной деятельности, которые проявляются в способах и условиях их достижения и связаны с личностными свойствами личности.

Профессиональные мотивы и цели существуют и проявляются как потенциальная возможность развертывания активности офицера в профессиональной деятельности, раскрываясь через разнообразные психологические явления и процессы. Рассмотренная модель мотивации дала возможность изучить профессиональную активность офицеров с учетом определенных критериев деятельности. На основе структурированного упорядочивания побудительных сил установлены внутренние побуждения, которые определяют направленность активности исследуемых в профессиональном поведении, регуляцию объективно существующих обстоятельств и ситуаций профессиональной деятельности. Исследована их роль в формировании мотивационных факторов профессиональной деятельности.

Полученные данные указывают на преобладание у офицеров мотивов стремления к профессиональному успеху и самоопределению. Анализ профессиональных целей деятельности показывает, что главными среди них являются: достижение высоких профессиональных результатов, профессионального роста, самореализации. Мотивы и цели профессиональной деятельности проявляются в наиболее значимых способах их реализации: выполнении приказов, проявлении инициативы в работе, принятии ответственности на себя. Профессиональные и организационные условия определены основными в выполнении профессиональной деятельности офицеров.

Полученные результаты дают основания утверждать, что у офицеров на этапе первичной профессионализации, профессиональные мотивы и цели не являются универсальными конструктами, а в значительной мере обусловлены характером условий и способов их реализации. В диссертации раскрыта взаимосвязь профессиональной мотивации с личностными характеристиками офицеров и показано, что они закладывают предпосылки

для существенного усиления эффективности военно-профессиональной деятельности.

На констатирующем этапе исследования методом ранжировки отобрана группа офицеров (50 человек) с самыми низкими показателями профессиональной мотивации. Для обеспечения валидности эксперимента и достоверности сравнения эмпирических данных методом случайного выбора из числа этих офицеров выделены экспериментальная и контрольная группы по 25 человек. На формирующем этапе эмпирического исследования с экспериментальной группой проводился психологический тренинг развития мотивационных компонентов профессиональной деятельности как необходимого условия профессионального роста офицера. С контрольной группой такой тренинг не проводился. Программа тренинга в своей структуре имеет четыре этапа, каждый из которых содержал теоретическую и практическую части. Тренинг содержит упражнения, которые помогают офицерам обнаружить и развить основные содержательные характеристики профессиональной мотивации. На контрольном этапе эмпирического исследования экспериментальная и контрольная группы офицеров были исследованы повторно, а результаты были сравнены по группам с помощью математических методов обработки для выяснения значимости расхождения полученных эмпирических данных.

Экспериментальным исследованием установлено положительное влияние мотивационного тренинга на профессиональное развитие офицеров Воздушных Сил Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: профессиональная мотивация, личностные свойства военнослужащего, профессиональная деятельность, профессиональное становление, личностно-профессиональное развитие.

Kovalchuk A.P. Psychological features of professional motivation of officers of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of candidate of psychological sciences in specialty 19.00.09 – psychology of activity under special conditions. – National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, 2013.

The dissertation is devoted to the study of professional motivation of officers of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine on the stage of their initial professionalization. The paper defines the basic nature and peculiarities of military-professional activity of officers of the Ukrainian Air Force. The structural model of professional motivation of officers has been developed and its psychological content has been revealed. The results of empiric research of professional motivation of officers which have been obtained contain the picture of professional motives and aims of professional activity and they appear in methods and conditions they have been obtained and are related to the personal characteristics of the officer.

The present paper reveals interconnections between professional motivation and the personal characteristics of the officers, they arranging the conditions for the substantial escalation of efficiency of military-professional activity. The

psychological program of development of professional motivation of officers, based on training as a form of active studying, has been developed and tested. Experimental research shows positive effect of the motivational training on the professional development of officers of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: professional motivation, personal characteristics of officers, professional activity, professional formation, personal professional development.

Підписано до друку 19.09.2013 р. Формат 60*84 1/16. Друк різнограф.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 257.

Друкарня Національного університету оборони України імені Івана Черняховського
03049, м. Київ, проспект Повітрофлотський, 28
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої справи, серія ДК № 2205 від 02.06.2005 р.